

Kirja-arvio

Laura Gröndahl

Lavastettua liikkumista

Jensen, Ole B. (2013). *Staging mobilities*. London and New York: Routledge. 228 s.

► Aalborgin yliopiston kaupunkiteorian professorin Ole B. Jensenin tuoreen kirjan otsikko ei käännny helposti suomeksi. *Staging mobilities* tarkoittaa sitä, että urbaaneja liikkumisen muotoja tarkastellaan ohjattuna, lavastettuna ja ruumiillistuneena näyttämöllepanona. Sopivien sanojen puute saattaa olla oire siitä, miten vähän tieteellistä keskustelua Suomessa on käyty tällaisista aiheista. Arkipäiväisen liikkumisen muodot mielletään helposti pelkäksi välineelliseksi siirtymiseksi paikasta toiseen, jolloin ne vaikuttavat liian triviaaleilta ollakseen vakavasti otettavia tutkimuskohteita.

Jensenin mukaan ihmisten, tavaroiden, informaation ja merkkien liikuttelu kuitenkin vaikuttaa monimutkaisin tavoin siihen, miten ymmärrämme itsemme, identiteettimme, suhteemme toiseen ihmiseen ja rakennettuun ympäristöön. Liikkumisen infrastruktuurit, tekniikat ja tilakäytännöt jäsentävät toimintakulttuureja, ylläpitävät valta-asetelmia, rakentavat yhteisöjä ja identiteettejä sekä erottelevat, poissulkevat ja marginalisoivat ihmisryhmiä. Jensen havainnollistaa uusien liikennemuotojen seurauksia esimerkillä Bangkokin katu-
jen yläpuolella kulkevan nopean ja täsmällisen junayhteyden, *Sky Trainin* rakentamisesta. (Jensen, s. 162–170) Se muutti paikallisten ihmisten yhteistä aikakäsitystä tekemällä ensimmäistä kertaa mahdolliseksi sopia tarkkoja tapaamisaikoja (s. 165). Samaan aikaan korkealla kulkeva kiskorakennelma esti savu-

sumua haihtumasta katutasosta ja pimensi alhaalle jäävää aluetta, jonka asukkailla ei ollut varaa kalliisiin junalippuihin. Näin *Sky Train* konkretisoi sosiaalista eriarvoisuutta kerrostamalla elettyä kaupunkitilaa pystysuunnassa. (s. 167–169)

Kysymys liikkuvuudesta liittyy läheisesti maantieteellisistä paikoista käytyyn keskusteluun, jota pitkään rasitti yksipuolisesti luonnonmaantieteeseen, maanmittaukseen ja insinööritieteisiin perustuva näkökulma. Tila ymmärrettiin yhteiskunnallisten, kulttuuristen ja mentaalisten prosessien staattiseksi säiliöksi (tilateorioiden paradigmuuutoksista ks. esim. Soja 1989 ja Casey 1997). Vasta 1970-luvun jälkipuoliskolta lähtien tila on alettu ymmärtää sosiaalisesti rakentuneeksi, dynaamiseksi ilmiöksi, joka ohjaa ihmisten toimintaa ja käyttäytymistä sekä tuottaa yhteisiä todellisuuskäsityksiä, merkityksiä, normeja ja asenteita (ks. esim. de Certeau 1984 [1980]; Lefebvre 1991 [1974]; Cresswell 1996, 2004). Uusimmassa kulttuurimaantieteessä ja ympäristöntutkimuksessa paikkaa ei typistetä fyysisiksi sijainniksi, vaan sen ajatellaan muodostuvan myös ihmisten, ryhmien ja toisten paikkojen välisistä suhteista (ks. esim. Massey (2008). Tähän traditioon Jensen lisää mielenkiintoisen ”mobiilisuuden käänteen” (*mobilities turn*), jonka taustaa hän vapaasti suomennehtii: ”Olemme tilanteessa, jossa paikkaa koskeva ymmärrys liittyy enem-

män liikkuvuuksiin kuin pysyvyyteen, paikka on pikemminkin ”tulemisen” kuin ”olemisen” tilassa” (s. 125).

Miten puhua arkipäivän liikkumisesta?

Kirjan tavoitteena on löytää käyttökelpoisia käsitteitä, metodeja ja välineistöä, jotka auttaisivat jäsentämään ja ymmärtämään ”lavastetun liikkumisen” prosesseja niiden kaikessa monimuotoisuudessa. Kyse on tärkeästä haasteesta niin yhteiskuntatieteille ja viestintätutkimukselle kuin – ja ennen muuta – kaupunkisuunnittelijoille ja arkkitehteille, joiden täytyisi kyetä ajattelemaan kiinteitä ja pysyviä rakenteita myös liikkeen ja sosiaalisten vuorovaikutusten kautta. Jensenin mielestä liikkuvuuden suunnittelu ei saisi olla vain välineellistä ongelmanratkaisua, vaan sen tulisi etsiä aktiivisesti uusia, hyödyntämättä jääneitä potentiaaleja. Kirjan lopussa hän ehdottaa, että matkanteon ei tarvitsisi olla välttämätön paha, vaan siitä voisi etsiä esteettisiä, leikkimielisiä ja hauskoja elementtejä (s. 184–189), joskaan liikkuvuuden ”pimeän puolen” kriittistä tarkastelua ei saa hänestä unohtaa (s. 189–191). Globaalisti ajatellen iloisen matkustamisen mahdollisuuksia tarkastellaan kirjassa kenties hieman yltiöoptimistisesti rikkaasta länsimaasta käsin. Jensen osuu silti oikeaan lainatessaan kaupunkisuunnittelija ja teoreetikko Kevin Lynchin käsitettä ”moraalisesta maantieteestä” (s. 48). Se tarkoittaa syvään juurtunutta oletusta, että jatkuva liikkeellä olo sinänsä olisi sosiaalisuutta rapauttava ilmiö. Historiankirjoituksessa paikalleen asettuva maanviljelyskulttuuri on nähty siviilisaation alkuna, ja nykyaikaisen liikkuvuuden on sanottu tuottavan juurettomuutta, identiteettittömiä ”ei-paikkoja” (Augé 1995) ja läpikulkutiloja, joissa ihmiset vieraantuvat omasta kokemuksestaan.

Liikkuvuus ilmiönä on kiistatta varsin liukas tutkimuskohde, jolla tuntuu olevan tekemistä vähän kaiken kanssa. Jensen lähestyy problematiikkaa paljolti erilaisten metaforien avulla. Tämä onkin hyvä tapa havainnollistaa abstraktia ilmiötä, joka on yhdellä kertaa äärim-

mäisen tuttu ja hankala ottaa haltuun. Esimerkiksi ihmisten liike kaupungin keskeisellä aukiolla tarjoutuu tutkijan tarkasteluun joko ylhäältäpäin ”jokena” eli ihmismassojen virtoina, ruuhkautumisina ja sedimentoitumisina tai vaihtoehtoisesti ruohonjuuritason ”balettina”, yksittäisten liikkujien askelkuvioina (s. 144–146). Hiukan mutkikkaammin hahmotettava käsite on ”armatuurien kaupunki”, jolla kirjoittaja tarkoittaa solmukohtia yhdistävää liikkumisen järjestelmää erotukseksi suljettujen erillisalueiden, ”enklaavien kaupungista” (s. 35–37).

Liikkumisessa tuotetut roolit

Esisijaiset analyysin välineensä Jensen hakee Erving Goffmanin roolipsykologiasta, joka käyttää teatteria metaforana ihmisten sosiaalisen käyttäytymisen tarkastelussa. Toimiesamme toisten kanssa olemme aina eräänlaisessa roolissa, johon liittyvät käsikirjoitus, lavastus sekä jako julkiseen näyttämöön ja kulissien takaisin yksityisiin tiloihin. Jensenin problematiikkaan sovellettuna tämä merkitsee, että liikkumista lähestytään esityksinä, joita suunnittelijat määrittelevät ”ylhäältä” ja joita tilan käyttäjät esittävät tai suorittavat (*perform*) ”alhaalta”. Rakennetut ympäristöt, kulkuvälineiden ja viestinnän teknologiat sekä liikennejärjestelyt, infrastruktuurit ja normit muodostavat ”skenografian”, ihmisten ja ryhmien liike ruumiillisen ”koreografian”. (s. 7) Tilan rakenteet ja infrastruktuurit voivat esimerkiksi ohjata ihmisiä kokoontumaan johonkin paikkaan, kulkemaan mahdollisimman sujuvasti sen läpi tai tekemään molempia. Toimijat voivat sitten soveltaa tarjottuja mahdollisuuksia omassa ”tanssissaan”.

Goffmanin teoria nostaa keskiöön arkipäivän sosiaaliset tilanteet ja kasvokkaisen vuorovaikutuksen. Luontevimmin tämä soveltuu Jensenin tapaan tarkastella yksinkertaisia sosiaalisia tilanteita, joissa ihmiset liikkuvat toistensa kanssa joko pysyvinä seurueina tai väliaikaisina ryhmittyminä vaikkapa suojatietä ylitettäessä, sekä neuvottelevat ruumiillisesti katutilan käytöstä. Tärkeä päivitys on uuden

viestintäteknologian vaikutuksen huomioiminen, jolle Jensen omistaa yhden luvun. Hänen lähtökohtansa on, että samassa sosiaalisessa tilanteessa oleminen ei enää välttämättä merkitse samassa fyysisessä tilassa olemista, vaan kyse on valikoivasta keskittymisestä tarjolla oleviin materiaaliisiin ja virtuaalisiin kanssakäymisiin.

Liikkumisen tavat tuottavat roolien muodostuksen kautta käsityksiä itsestä, toisista ja identiteeteistä. Itse huomasin samastuvani Jensenin R. Alredilta lainaamaan pyöriävän kansalaisen malliin, ikään kuin pelkkä kulkuvälineen valinta antaisi minulle tietyt ominaisuudet, kuten: vastuullinen ympäristöasioissa, huolehtii terveydestään, on juurtunut paikalliseen yhteisöön ja vastaa sosiaaliseen ympäristöön avoimuudella. (s. 109) Toisaalta suhtautuminen liikkumiseen sävyttyy eri tavoin erilaisissa kulttuurisissa konteksteissa: tanskalaisille pyöriäily on niin itsestään selvä kulkumuoto, että se on muuttunut heille lähes näkymättömäksi, kun taas Yhdysvalloissa pyöriäily mielletään joko urheiluksi tai poliittiseksi kannanotoksi (s. 107–108). Kadunylitys lasten kanssa Pariisissa osoittautui Jensenille neuvottelun paikaksi omasta roolista: noudattaako hyvänä kasvattajana pohjoismaisia liikennesääntöjä vai samastuako rentona turistina paikallisiin tapoihin ja kävellä päin punaisia (s. 83–84).

Jako näyttämöön ja kulissien takaisiin lämpiötiloihin (*frontstage/backstage*) on yksi Goffmanin keskeisistä käsitteistä, ja se vastaa julkisen ja yksityisen rajaa yhteiskunnassa. Jensen ehdottaa, että nykyaikaisessa kaupunkitilassa tämä raja ei ole kiinteä. Liikkujat eivät toteuta ylhäältä tulevaa ohjausta vaan ”neuvottelevat” siitä ja toiminnallaan ikään kuin lavastavat näyttämöä itselleen. Tämä on mielenkiintoinen huomio, sillä vastaavanlainen ajattelutapa on vallalla postmodernissa esitystaiteessa, jossa huomiota kiinnitetään koko esitystilanteen syntymiseen, sen reunaehtoihin ja neuvoteltavuuteen. Näyttelijää ei mielletä joko siviilihenkilöksi tai roolihaemmoksi, vaan eräänlaiseksi epävakaaaksi alustaksi, jolla identiteetit rakentuvat, hajoavat ja muuttuvat. Tämän hetken suomalaisessa teatterityössä

ohjauksen ja lavastamisen painopiste on siirtynyt etukäteissuunnittelusta yhteisissä harjoitusprosesseissa syntyviin ennakoimattomiin tilanteisiin tai olemassa olevien paikkojen antamiin impulsseihin. Teatteri-metafora tuntuu siis ajankohtaiselta myös siinä, miten tilaa ja toimijuutta koskevat asenteet ja teoreettiset paradigmat ovat viime vuosikymmeninä muuttuneet. Pysyvien paikkojen ja identiteettien asemesta ollaan kiinnostuneita systeemistä virtauksista, monisuuntaisista vuorovaikutuksista, jatkuvasta muutoksesta ja neuvoteltavuudesta. (s. 47–48)

Analyyysin välineitä

Filosofiseksi asenteekseen Jensen mainitsee fenomenologian ja ”tulkitsevan ajattelun” sekä pragmatismille ominaisen relativismin, materialismin ja ruumiillisuuden korostamisen (s. 17). Doreen Massey’n relationaalista maantiedettä lainaten hän tavoittelee ”kolmatta asemaa” dualismin ja dikotomioiden ulkopuolella (s. 30). Keskustelussa esiintyykin paljon käsittepareja, jotka miellyvät helposti toistensa vastakohtiksi, kuten: toimijuus/rakenne, noma-dinen/paikallaan pysyvä, virtaava/kiinteä, globaali/paikallinen ja virtuaalinen/materiaalinen. Jensenin mukaan nämä kaikki kuitenkin edellyttävät toinen toistaan: esimerkiksi joki ei voi virrata, jollei sillä ole kiinteää uomaa. Vastapari-analyttinen erottaminen voi olla tarpeellista ilmiöiden ymmärtämisen kannalta, mutta käytännössä kaupunkitilan liike on kokonaisuus, johon vaikuttavat lukemattomat eri tekijät. Siksi holistinen ja vuorovaikutussuhteita korostava lähestymistapa sekä metodien ja teorioiden heterogeenisyys puolustavat paikkaansa, joskin saattaa käydä myös niin, että monitieteinen keskustelu siirtyy liian yleiselle tasolle, ja itse tutkimuskysymys hämärtyy. Jensen välttää tämän vaaran palauttamalla keskustelun koko ajan arkipäiväisiin, tunnistettaviin kokemuksiin.

Vaikka kirjan päätelmissä ei aina edetä kovin pitkälle, ”mobiilisuuden käänteen” tutkimukselliset mahdollisuudet tulevat vakuuttavasti osoitetuiksi. Monessa kohdassa Jensen

toteaa, että syvempi käsittely ei mahdu annettuun sivumäärään ja viittaa muihin julkaisuihinsa. Silti esimerkinomaiset kuvaukset kenttätutkimuksista ovat kirjan parasta antia. Ne osoittavat käytännössä, kuinka voi kiinnostavasti analysoida näennäisen triviaaleja liikkumistilanteita, kuten kirjoittajan omaa juoksu-harrastusta (s. 104–106). Jensenin ensisijaisena tavoitteena ilmeisesti onkin avata uusia käsitteellisiä positioita ja tunnustella metodeja pikemmin kuin esitellä empiirisiä tutkimustuloksia.

Kokonaisuutena kirjan rakenne on selkeä ja johdonmukainen. Se jakautuu neljään osaan, jotka etenevät lähtökohtien ja teoreettisen kehysten huolellisesta avaamisesta konkreettisiin tutkimuksiin ja johtopäätöksiin. Käsitellyt asiat kiteytetään ja jäsennetään systemaattisesti sekä jokaisen luvun että koko kirjan alussa ja lopussa. Tämä tekee teoksesta hyvän oppikirjan, joskin rakenteellinen toisto hieman rasittaa muuten miellyttävää lukukokemusta. Toisaalta perusteellinen pohdinta on paikallaan, sillä pysyväksi mielletyn tilan ymmärtäminen tilanteiden, suhteiden, ruumiillisuuden ja kokemusten kerrostumiksi ei nivelly tuosta vain arkiajatteluun.

Kirjan soisi myös kulkeutuvan monista taustoista tulevien lukijoiden käsiin. Siksi onkin arvokasta, että analyysin teoreettiset perusteet ja eri tieteenaloihin liittyvät näkökulmat esitellään ymmärrettävällä tavalla. Jään kiinnostuneena odottamaan Jensenin seuraavan teoksen, liikkuvuuden suunniteluun keskittyvän *Designing mobilities* ilmestymistä.

Kirjallisuus

- Augé, Marc (1995). *Non-places. Introduction to an anthropology of supermodernity*. London: Verso.
- Casey, Edward S. (1997). *The fate of place. A philosophical history*. Berkeley: University of California Press.
- Cresswell, Tim (1996). *In place/out of place: Geography, ideology and transgression*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Cresswell, Tim (2004). *Place: A short introduction*. Oxford: Blackwell.
- de Certeau, Michel (1984 [1980]). *The practice of everyday life*. Berkeley: University of California Press.
- Goffman, Erving (1959). *The presentation of self in everyday life*. New York: Doubleday.
- Goffman, Erving (1963). *Behaviour in public places: Notes on the social organization of gatherings*. New York: The Free Press.
- Lefebvre, Henri (1991 [1974]). *The production of space*. Oxford: Blackwell.
- Massey, Doreen (2008). *Samanaikainen tila*. Tampere: Vastapaino.
- Soja, Edward W. (1989). *Postmodern geographies: The reassertion of space in critical social theory*. London: Verso.